ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба рисолаи илмии Нурулҳақ Қамар «Салафия: назария ва амалия» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа, аз рӯи ихтисоси 09.00.14 – Фалсафаи дин ва диншиносӣ

Рисолаи илмии Нурулҳақ Қамар таҳти унвони «Салафия: назария ва амалия» ба яке аз масъалаҳои мубрами замони муосир бахшида шудааст, ки бо амнияти миллӣ ва суботи иҷтимоӣ алоқамандии зич дорад. Дар ҷаҳони имрӯз, таҳқиқи равияҳои ифротии динӣ, аз ҷумла салафия, аҳамияти хосса касб мекунад, зеро ин равия ба вазъи иҷтимоиву сиёсӣ ва фарҳангии кишварҳои исломӣ, аз ҷумла Тоҷикистон, таъсири ҷиддӣ мерасонад.

Муаллиф дар ин рисола кӯшиш намудааст, ки таълимоти салафияро ҳам аз ҷиҳати таърихӣ ва ҳам аз ҷиҳати иҷтимоиву сиёсӣ мавриди таҳлил қарор диҳад. Рисолаи мазкур бо назардошти хатарҳо ва таҳдидҳои эҳтимолии ифротгароии динӣ дар Тоҷикистон ва дигар кишварҳои исломӣ таҳия шудааст. Ин мавзӯъ бо дарназардошти шароити кунунӣ ва зарурати таҳкими давлатдории миллӣ ва дунявӣ дар Тоҷикистон махсусан муҳим аст.

Муҳаққиқ бо истифода аз сарчашмаҳои гуногун, таълимоти салафияро таҳлил намуда, роҳҳои пешгирӣ намудани таъсири манфии ин равияро ба ҷомеаи Тоҷикистон баррасӣ намудааст. Ин рисола барои диншиносон, сиёсатмадорон ва мутахассисони соҳаи амният ҳамчун манбаи муҳими иттилоотӣ ва таҳлилӣ хизмат хоҳад кард.

- муҳимияти мавзӯи таҳқиқ, ки аз ҷониби диссертант пешниҳод шудааст.

Дар муқаддимаи диссертатсия муҳаққиқ аҳамияти мавзӯи таҳқиқотиро ба равишҳои фундаментализми исломӣ ва хатарҳои он ба амнияти миллии Тоҷикистон рабт дода, таъкид мекунад, ки ин мавзӯъ дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурӣ ва рушди давлатдорӣ бисёр муҳим аст. Дар ин маврид мо комилан бо муаллиф ҳамфикр ҳастем.

- **сатҳи коркарди дараҷаи мавзӯъ ва қобилияти диссертант дар мавриди мушаххас намудани ҷанбаи таҳқиқталаби мавзӯъ.**

Диссертант мавзӯъро, бо истифода аз сарчашмаҳои гуногун ва таҳлили васеи таълимоти салафия, таъсири он ба ҷомеаҳои исломӣ дар сатҳи хуб таҳлил кардааст. Ин нишонгари он аст, ки диссертант қобилияти хуби таҳқиқи илмӣ дорад.

- мувофиқати объект, предмет ба мавзӯи таҳқиқот.

Объект ва предмети таҳқиқот дар диссертатсия бо мавзӯъ комилан мувофиқ аст, зеро онҳо равияҳои ифротии исломӣ ва таъсири онҳо ба ҷомеаҳои миллиро фаро мегиранд.

- истифодаи методҳои илмӣ ва аппарати методологӣ.

Диссертант методҳои илмӣ ва методологияи мувофиқро истифода бурдааст, ки дар таҳқиқи мавзуъ нақши муҳим доранд. Асосҳои методологии таҳқиқот равишҳои фалсафӣ, таҳлилӣ ва муқоисавиро дар бар мегиранд.

- мувофиқати маводҳои чопии муаллиф бо диссертатсия.

Маводҳои чопии муаллиф ба диссертатсия мувофиқат мекунанд ва онҳоро дар конфронсҳои илмӣ ва нашрияҳои тақризшаванда нашр кардааст.

- мувофиқати диссертатсия ба ихтисос.

Диссертатсия бо ихтисоси 09.00.14 – Фалсафаи дин ва диншиносӣ мувофиқ аст ва ба мавзӯъҳои исломшиносӣ ва диншиносӣ иртибот дорад.

Диссертатсия аз чор боб ва ёздаҳ зербоб иборат мебошад. Дар боби якум «Салафия дар ибтидои таърихи ислом», диссертант дар бораи истилоҳ ва маънои «салаф» маълумоти таърихӣ ва луғавӣ медиҳад ва нишон медиҳад, ки чӣ тавр ин истилоҳ дар гузашта ва дар салафияи муосир истифода шудааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки маънои асосии «салаф» дар Қуръон ва суннат асосан ба ибрат гирифтан аз гузаштагон ва аз одатҳои нодуруст дур шудан иртибот дорад. Дар айни замон, дар салафияи муосир ин истилоҳ бо мақсадҳои ғаразнок истифода мешавад, ки ба ҳимояи таълимоти «исломи пок» равона шудааст. Инчунин дар боби мазкур муаллифи рисолаи илмӣ ба таҳлили робитаи таълимоти салафия бо одатҳои тоисломии араб, ки ба ислом ворид шудаанд, мепардозад. Муаллиф нишон медиҳад, ки салафия кӯшиш мекунад, ки ин одатҳоро ҳамчун асос барои таълимоти худ ҳифз намояд ва бар зидди ҳар гуна навовариҳо дар ислом мубориза барад. Бо чунин таҳлили амиқ, муаллиф нишон медиҳад, ки чӣ гуна салафия, дар зери парчами «исломи пок», барои нигоҳ доштани анъанаҳои қабилавии араб, дар таълимоти исломӣ, талош мекунад.

Муаллиф нишон медиҳад, ки пайравони салафия ҳар гуна навовариро дар ислом ҳамчун таҳдид мебинанд ва барои поксозии ислом аз «бидъат» талош мекунанд. Ин муборизаҳо на танҳо бар зидди ақлгароӣ ва фалсафа, балки ба фарҳангҳо ва анъанаҳои миллӣ низ равона шудаанд. Муаллиф инчунин таъсири ин муборизаро ба ҷаҳони ислом ва паҳншавии ифротгароиро таҳлил мекунад.

Дар ин боб, муаллиф ба таври муфассал истилоҳи «салаф», робитаи он бо одатҳои тоисломии араб ва муборизаи пайравони салафия барои ҳифзи «исломи пок»-ро баррасӣ мекунад. Муаллиф нишон медиҳад, ки чӣ гуна салафия кӯшиш мекунад, ки исломро ба шакли аслии он баргардонад ва бар зидди ҳама гуна навоварӣ ва тағйирот дар ислом мубориза барад.

Боби дуюми диссертатсия **«Муборизаи салафия бо ақлгароӣ ва илму фалсафа»** ба таҳлили ихтилофи салафия бо фарҳангҳои миллӣ бахшида шудааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки салафия ҳар гуна унсури фарҳангҳои миллиро, ки ба ақидаи онҳо ба «исломи пок» мухолифат мекунад, ҳамчун таҳдид мешуморад ва барои бартараф кардани онҳо мубориза мебарад. Муаллиф инчунин нишон медиҳад, ки ин муборизаҳо ба ҳадафҳои сиёсӣ низ равона шудаанд ва салафия кӯшиш мекунад, ки бо истифода аз дин ҳокимияти худро таҳким диҳад.

Муаллиф қайд мекунад, ки Имом Ҳанбал ҳамчун асосгузори мазҳаби ҳанбалия кӯшиш мекард, ки исломро аз таъсири ақлгароӣ ва фалсафа ҳифз кунад. Муборизаи ӯ бар зидди муътазила ва равияҳои ақлгаро ба таҳаввули таълимоти исломӣ ва ташаккули равияҳои муҳофизакоронаи исломӣ таъсири назаррас расонидааст. Муаллиф рисола ҳамчунин қайд мекунад, ки Ибни Таймия ҳамчун идеологи исломӣ, таълимоти Имом Ҳанбалро ривоҷ дод ва онро ба равияи сахтгир ва тундгароёна табдил дод. Идеяҳои Ибни Таймия, ба хусус такфир, асоси идеологияи равияҳои ифротӣ гардиданд ва ба ташаккули салафияи муосир таъсири назаррас расониданд.

Дар боби мазкур инчунин нақши Муҳаммад Ғаззолӣ дар ҳимояи таълимоти салафия ва муборизаи ӯ бар зидди илму фалсафа мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки Ғаззолӣ ҳамчун шахси мутаассиб, ба таълимоти салафия кӯмак кард, ки худро бар зидди ҳар гуна навоварӣ ва иловаи хориҷӣ дар ислом таҳким бахшад. Идеяҳои Ғаззолӣ ба ташаккули идеологияи салафия таъсири назаррас расонидаанд ва онҳо ҳамчун андешаҳои ҳимоятгар, аз «исломи пок», мавриди истифодаи ифротиён қарор гирифтанд.

Дар ин боб, муаллиф ба таври муфассал муборизаи салафияро бо ақлгароӣ, илму фалсафа ва фарҳангҳои миллӣ баррасӣ мекунад. Ин боб ба таҳлили амиқи нақши Имом Ҳанбал, Ибни Таймия ва Муҳаммад Ғаззолӣ дар ташаккули идеологияи салафия ва муборизаи онҳо бо навовариҳо дар ислом бахшида шудааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки ин шахсиятҳо бо истифода аз таълимоти сахтгирона ва муҳофизакорона, ба зидди ҳар гуна андешаҳои пешқадам ва навовар дар ислом мубориза

бурда, ба ташаккули равияҳои ифротӣ аз ҷумла салафия мусоидат карданд.

Боби сеюми диссертатсия **«Ваҳҳобия ва ҷунбиши бунёдгароӣ дар ҷаҳони ислом»** аз ду зербоб иборат буда, ба таҳлили таълимоти ваҳҳобия бахшида шудааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки ваҳҳобия таълимоти худро бар зидди ҳама гуна навоварӣ ва унсурҳои бегона дар ислом равона кардааст ва кӯшиш мекунад, ки онро ба шакли аслии он баргардонад.

Дар ин боб, муаллиф ба таври муфассал таълимоти ваҳҳобия ва таъсири онро ба паҳншавии ифротгароӣ ва ҷунбиши бунёдгароӣ дар ҷаҳони ислом таҳлил мекунад. Муаллиф қайд мекунад, ки ваҳҳобия ҳамчун як равияи ифротӣ дар ислом, ба ташаккули гурӯҳҳои террористӣ ва ривоҷи ақидаҳои ифротгароёна мусоидат кардааст. Идеяи «исломи ноб» ва идеяи такфир дар таълимоти ваҳҳобия асли асосиро ташкил медиҳанд ва ба афзоиши ноорамӣ ва ихтилофоти мазҳабӣ дар ҷаҳони ислом сабаб шудаанд.

Боби чорум **«Салафияи муосир: таҳдидҳо ва хатарҳои он»** ном дошта, дар он муаллиф ба таҳлили робитаи наздики салафия бо экстремизми исломӣ пардохтааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки салафия бо таълимоти ифротгароёнаи худ, ба ташаккули ақидаҳои экстремистӣ ва гурӯҳҳои террористӣ мусоидат кардааст. Мафҳуми такфир дар таълимоти салафия ҳамчун асоси ташаккули экстремизм ва ифротгароӣ баррасӣ мешавад.

Дар боби мазкур паҳншавии салафия дар Тоҷикистон ва хатарҳои он ба ҳаёти динӣ-сиёсии кишвар таҳлил шудааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки салафия бо таълимоти худ, ба низоми давлати миллӣ ва дунявии Тоҷикистон таҳдид мекунад ва ба паҳншавии ақидаҳои ифротгароёна дар байни ҷавонон мусоидат менамояд. Муаллиф инчунин роҳҳои пешгирии ин равандро пешниҳод мекунад, ки барои нигоҳ доштани амният ва суботи кишвар муҳиманд.

Дар ин боб, муаллиф ба таври муфассал, робитаи салафия бо экстремизми исломӣ ва таъсири он ба ҳаёти динӣ-сиёсии Тоҷикистонро баррасӣ мекунад. Муаллиф таъкид мекунад, ки пешгирии паҳншавии салафия дар Тоҷикистон барои нигоҳ доштани амният ва суботи кишвар муҳим аст.

Хулосаи умумии таҳлил

Таҳлили диссертатсия нишон медиҳад, ки муаллиф ба таври амиқ ва муфассал таълимоти салафия ва таъсири онро ба ҷомеаҳои мусулмонӣ, бахусус ба Тоҷикистон, баррасӣ мекунад. Диссертант бо

далелҳои муътамад нишон медиҳад, ки салафия бо таълимоти худ, ба ташаккули ақидаҳои экстремистӣ ва гурӯҳҳои террористӣ мусоидат мекунад ва ба низоми давлати миллӣ ва дунявии Тоҷикистон таҳдид мекунад.

Бартарият ва муваффақияти диссертатсия пеш аз ҳама дар он аст, ки:

- Диссертатсия ба таври муфассал ва амиқ таълимоти салафия ва таъсири онро ба ҷомеаҳои исломӣ, бахусус Тоҷикистон, таҳлил мекунад. Тадқиқоти муаллиф доираи васеи мавзӯъҳоро фаро мегирад, аз ҷумла таърихи пайдоиши салафия, ваҳҳобия, робитаи онҳо бо экстремизм ва таъсири онҳо ба ҷомеаҳои миллӣ. Ин амал нишонгари он аст, ки муаллиф дар доираи васеи мавзӯъҳои марбут ба салафия таҳқиқоти худро анҷом додааст, ки ин метавонад барои фаҳмидани ҷанбаҳои мухталифи ин равияи хусусияти экстремистӣ дошта, муҳим бошад.

- Дар диссертация аҳамияти махсус ба таҳдидҳо ва хатарҳои салафия, барои амният ва суботи миллии Тоҷикистон дода мешавад. Муаллиф таваҷҷӯҳро ба таъсири эҳтимолии идеологияи ифротии салафия ба низоми давлати дунявӣ ва миллӣ равона мекунад. Ин равиш ба тадқиқот аҳамияти амалӣ медиҳад ва барои сиёсатмадорон ва мутахассисони соҳаи амнияти миллӣ метавонад ҳамчун манбаи иттилоотӣ ва таҳлили вазъи воқеӣ хизмат кунад. Инчунин, тадқиқот ба таҳияи чораҳои амалӣ барои пешгирӣ ва мубориза бо салафия мусоидат мекунад.

- Муаллиф дар таҳлили худ мавқеи возеҳ ва қавӣ нисбат ба зарурати мубориза бо ақидаҳои ифротӣ ва экстремистӣ дорад. Диссертатсия ба таври равшан нишон медиҳад, ки чӣ тавр салафия ва равияҳои марбут ба он метавонанд барои субот ва рушди миллӣ хатар эҷод кунанд. Ин мавқеи қавӣ барои ташаккули сиёсатҳо ва тадбирҳои амалӣ дар муқобили экстремизм ва ифротгароӣ муҳим аст. Инчунин, он метавонад барои баланд бардоштани огоҳии ҷомеа ва ҷавонон нисбат ба хатарҳои салафия мусоидат кунад.

- Таҳқиқоти муаллиф на танҳо ба таҳлили хатарҳои ифротгароии салафия дар сатҳи миллӣ, балки дар сатҳи байналмилалӣ низ равона шудааст. Муаллиф паҳншавии салафия ва таъсири онро дар кишварҳои гуногун таҳлил мекунад. Ин бартарият тадқиқотро ба сатҳи байналмилалӣ мебарад ва нишон медиҳад, ки хатарҳои салафия ва ифротгароӣ танҳо мушкили миллӣ нестанд, балки онҳо ба амният ва суботи байналмилалӣ низ таҳдид мекунанд.

- Дар диссертатсия тавсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот дар низоми таълимӣ, амниятӣ ва сиёсати давлатӣ пешниҳод шудаанд. Муаллиф таъкид мекунад, ки чӣ тавр метавонанд мутахассисони соҳаҳои гуногун, аз натиҷаҳои таҳқиқот, дар кори худ истифода кунанд. Ин хусусият диссертатсияро ба як воситаи амалии муҳим табдил медиҳад, ки метавонад барои ташаккули сиёсати давлатии зидди ифротгароии динӣ ва барномаҳои таълимӣ истифода шавад.

Хулоса диссертацияи пешниҳодшуда дорои як қатор бартариятҳо ва муваффақиятҳо мебошад, ки онро дар сатҳи баланди илмӣ қарор медиҳанд. Муаллиф ба таври васеъ ва ҳаматарафа таълимоти салафия ва таъсири онро ба ҷомеаҳои исломӣ ва махсусан ба Тоҷикистон таҳлил мекунад. Муаллиф бо истифода аз сарчашмаҳои гуногун ва бо мавқеи возеҳ ва қавӣ нисбат ба мубориза бо экстремизм ва ифротгароӣ, тадқиқоти худро дар сатҳи баланд анҷом додааст. Диссертатсияи мазкур метавонад ҳамчун манбаи муҳими иттилоотӣ ва таҳлили илмӣ барои мутахассисони соҳаҳои амният, диншиносӣ ва сиёсат истифода шавад.

Аммо дар қатори муваффақиятҳо диссертатсия, ҳамчун кори илмӣ, аз баъзе камбудиҳо низ холӣ нест, ки ба онҳо пеш аз ҳама дохил мешаванд:

1. Дар матни диссертатсия баъзан ихтилофи мазмун бо унвони диссертатсия дида мешавад. Унвони диссертатсия «Салафия: назария ва амалия» мебошад, аммо дар матн диққати бештар ба ҷанбаҳои сиёсию иҷтимоии салафия ва таъсири он ба Тоҷикистон дода мешавад. Унвони диссертаци бояд бо объекти омӯзиш мутобиқати комил дошта бошад.
2. Азбаски диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа пешниҳод шудааст, муҳим мебуд, ки таҳлили фалсафӣ дар сатҳи зарурӣ анҷом дода шавад. Дар диссертатсия, таҳлили фалсафии масъалаҳои муҳокимашаванда ба таври кофӣ мавҷуд нест. Бештари таҳқиқот ба ҷанбаҳои сиёсӣ ва иҷтимоии салафия равона шудааст, дар ҳоле ки таҳлили фалсафӣ, ки барои рисолаи докторӣи илмҳои фалсафа муҳим аст, ҳазаррас нест.
3. Диссертант, бо таҳқиқи салафия дар контексти ҳанбалия, тавонистааст робитаи таърихии ин равияро бо ҳанбалия нишон диҳад, аммо барои таҳлили бештар мувофиқ ва фаҳмотар ба шароити Тоҷикистон, беҳтар мебуд, ки ин таҳқиқ дар муқоиса бо таълимоти ҳанафия сурат мегирифт. Ин метавонист дар фаҳмиши амиқи таъсири эҳтимолии салафия дар ҷомеаи Тоҷикистон ёрӣ расонад.

4. Ба андешаи мо беҳтар мешуд, ки диссертант боб ё параграфи алоҳидаеро ба диссертатсия илова мекард, ки дар он андешаҳои мутафаккирони барҷастаи исломӣ ва мактабҳои ақлгароиро бо таълимоти салафия муқоиса ва таҳлил мекард, ин амал метавонист ба диссертатсия арзиши илмии бештар ва таҳлили амиқтаре бахшад. Зеро таҳлили муқоисавӣ байни салафия ва мактабҳои ақлгароӣ (мисли муътазила ё машшоъ) метавонад фарқиятҳои амиқи фалсафӣ ва методологиро дар фаҳмиши динӣ нишон диҳад. Ин таҳлил нишон медод, ки чӣ гуна таълимоти салафия бо ақидаҳои ақлгароии исломӣ ихтилоф доранд ва чи гуна ин ихтилофот метавонад ба таассуб ва ифротгароӣ оварда расонад.

Аммо ин камбудиҳо хусусияти тавсиявӣ дошта, барои анҷоми таҳқиқоти оянда мусоидат карда, муҳтавои таҳқиқоти мазкурро арзишманд менамоянд.

Хулоса, диссертатсияи Нурулҳақ Қамар «Салафия: назария ва амалия» кори мустақили илмӣ-таҳқиқотии анҷомёфта ба ҳисоб меравад. Автореферати диссертатсия, гузоришҳои илмӣ ва мақолаҳои ба чоп расонидаи Нурулҳақ Қамар муҳтавои асосии диссертатсияро инъикос намуда, аз лаёқати баланди илмии ӯ гувоҳӣ медиҳанд.

Диссертатсияи Нурулҳақ Қамар дар мавзуи «Салафия: назария ва амалия» ба талаботи бандҳои 31-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.14 – Фалсафаи дин ва диншиносӣ мебошад.

Муқаррризи расмӣ,
доктори илмҳои фалсафа,
профессори кафедраи фалсафа
ва сиёсатшиносии
ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода Ш.Х. Карамхудоев

Суроға: 734025 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Муҳаммадиев, 16/7, ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода, тел. (992) 93-713-03-72
E-mail: shukratk@mail.ru

Имзои доктори илмҳои фалсафа, профессор Ш.Х. Карамхудоевро тасдиқ менамоям.

16.09.2024

Сардори ШК ва корҳои махсуси
ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода Юсупова Б.Ғ.

РАЁСАТИ КАДРҲО ВА КОРҲОИ МАХСУС